

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за червень 2023 року

Зміст

1. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів	6
1.1. Звернення стягнення на предмет іпотеки відповідно до іпотечного застереження за існування відповідних обставин, зокрема невиконання позичальником зобов'язань за кредитним договором, що призвело до виникнення простроченої заборгованості, дотримання процедури примусового звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку у період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (21 та 22 квітня 2021 року) та за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-IX та № 1382-IX, які опубліковані 22 квітня 2021 року та набрали чинності 23 квітня 2021 року, є правомірним, не свідчить про порушення іпотекодержателем принципів справедливості, добросовісності та розумності	6
1.2. Тлумачення норм частини другої статті 604, статті 1053 ЦК України з урахуванням принципу розумності, свідчить, що не виключається за домовленістю сторін заміна первісного зобов'язання, яке виникло на підставі договору позики, новим позиковим зобов'язанням між тими ж сторонами	8
1.3. Кредитна заборгованість визначається умовами кредитного договору та вимогами закону, а суд у будь-якому разі має стягнути ту суму, яка була доведена і щодо якої у суду немає сумніву. Суд першої інстанції у межах наданих йому процесуальним законодавством повноважень не позбавлений можливості самостійно зробити розрахунок заборгованості, якщо не погоджується з розрахунком, наданим позивачем, оскільки незгода з наданим судом розрахунком не є підставою для відмови у задоволенні позову у повному обсязі	10
1.4. Відсутність знань української мови, законодавства України, незалучення юриста та перекладача до та під час укладення правочину дають можливість недобросовісній стороні ввести в оману другу сторону, щоб спонукати її до укладення правочину	13
2. Спори, що виникають із трудових правовідносин	15
2.1. З часу набрання чинності Законом України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», 19 липня 2022 року, у роботодавця відсутній обов'язок зберігати за особами, призваними на військову службу, середній заробіток за місцем роботи на час проходження ними військової служби. Натомість їм виплачується грошове забезпечення	

військовослужбовця в установленому законом розмірі	15
2.2. Вирішуючи спір про поновлення на роботі працівника, звільненого за систематичне невиконання без поважних причин трудових обов'язків, суд повинен перевірити законність всіх попередніх стягнень, які за висновком роботодавця, передували звільненню, незалежно від того, чи оспорує позивач відповідні накази, які й не потрібно оспорювати заявленням окремої позовної вимоги	17
2.3. Сама по собі обставина зменшення кількості пацієнтів санаторію після введення воєнного стану на території України не свідчить про неможливість роботодавця забезпечити працівника, який обіймає посади заступника директора з лікувальної роботи та лікаря-невропатолога вищої категорії, роботою, що є умовою для тимчасового призупинення дії трудового договору з таким працівником	19
3. Спори, що виникають із житлових правовідносин	21
3.1. Положення національного законодавства, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, регулюють відносини, що виникають з приводу користування келією, яка вважається житлом у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тому спір з приводу права користування житловим приміщенням, розташованим в будівлі, належній на праві власності релігійній організації, що виник між цією релігійною організацією та фізичною особою, підлягає вирішенню судом загальної юрисдикції відповідно до статті 19 ЦПК України	21
4. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	25
4.1. За наявності неприязних стосунків між батьками дитини визначення судом проведення зустрічей батька з сином виключно у присутності матері є необґрунтованим, оскільки такі вимоги обмежують права батька та дитини на безперешкодне особисте спілкування	25
4.2. У разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той із подружжя, який не укладав кредитний договір, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини суми, що вносилась на виконання кредитного зобов'язання, та не має права на компенсацію частки вартості нерухомого майна або на певну частку нерухомості, оскільки сплата подружжям частини коштів за кредитним договором, укладеним одним із них не в період шлюбу, не змінює правового статусу квартири	27

5. Спори, що виникають із питань щодо відшкодування шкоди	30
5.1. Компенсацією (відшкодуванням) особі за порушення державою позитивного обов'язку є стягнення моральної шкоди, тоді як порушення державою негативного конвенційного обов'язку може передбачати відшкодування як моральної, так і майнової шкоди, зокрема за порушення права власності, якщо саме держава знищила чи пошкодила майно особи	30
6. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	33
6.1. Державна реєстрація прав не є підставою набуття права власності, а є лише засвідченням державою вже набутого спадкодавцем права власності, що унеможлиблює ототожнення факту набуття такого права з фактом його державної реєстрації. При дослідженні судом обставин існування у спадкодавця права власності необхідним є перш за все встановлення підстави, на якій він набув таке право, оскільки сама по собі державна реєстрація права не є підставою виникнення права власності, такої підстави закон не передбачає	33
6.2. Факт відкриття спадкової справи нотаріусом за заявою, поданою з порушенням строку, не може свідчити про прийняття особою спадщини, оскільки повноваження щодо поновлення строку для прийняття спадщини надані виключно суду. Законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України не передбачає допустимості існування такої конструкції, як «зупинення перебігу строку для прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо тривалості строку для прийняття спадщини	36
7. Питання процесуального права	38
7.1. У разі встановлення судом, що позовні вимоги за своїм суб'єктним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, суд закриває провадження у справі (повністю або частково), незалежно від доводів касаційної скарги. При цьому розгляд позовних вимог у порядку цивільного судочинства по суті є неможливим	38
7.2. Застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону частини четвертої статті 494 ЦПК України як правової підстави для закриття апеляційного провадження у зв'язку з неповним відновленням втраченого судового провадження не ґрунтується на положеннях цивільного процесуального законодавства та призведе до обмеження права заявника на доступ до правосуддя	40
7.3. Законодавець передбачив у межах процесуального представництва конструкцію «довіреність в електронній формі», яка видається	

відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), тому довіреність, видана із дотриманням зазначених правил, як електронний документ, не вимагає будь-якого засвідчення і є належним документом, що підтверджує повноваження представника у суді	43
7.4. Без отримання повного тексту рішення суду неможливо виконати вимоги ЦПК України щодо належного мотивування апеляційної скарги.	45
Оприлюднення судового рішення в ЄДРСР не скасовує обов'язку суду вчасно направляти його копії учасникам справи	45
8. Справи щодо визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу	47
8.1. Встановлення та урахування обставин виконання сторонами рішення міжнародного комерційного арбітражу, у тому числі на підставі положень статті 601 ЦК України чи частини третьої статті 203 ГК України, не є зміною такого рішення, а є процесуальним обов'язком суду, який вирішує питання про наявність правових підстав для примусового виконання відповідного рішення міжнародного комерційного арбітражу (частина третя статті 479 ЦПК України). Вирішення питання про припинення зобов'язання боржника, підтвердженого рішенням міжнародного комерційного арбітражу, не виходить за межі розгляду заяви про надання дозволу на виконання такого рішення з огляду на те, що присуджені до стягнення суми є зустрічними і безспірними, а сторони погодилися із таким рішенням міжнародного комерційного арбітражного суду	47

1. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів

1.1. Звернення стягнення на предмет іпотеки відповідно до іпотечного застереження за існування відповідних обставин, зокрема невиконання позичальником зобов'язань за кредитним договором, що призвело до виникнення простроченої заборгованості, дотримання процедури примусового звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку у період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (21 та 22 квітня 2021 року) та за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-IX та № 1382-IX, які опубліковані 22 квітня 2021 року та набрали чинності 23 квітня 2021 року, є правомірним, не свідчить про порушення іпотекодержателем принципів справедливості, добросовісності та розумності

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства «Альфа-Банк» (далі – АТ «Альфа-Банк») у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «Альфа-Банк», приватного нотаріуса Чернівецького міського нотаріального округу про визнання протиправним та скасування рішення про державну реєстрацію права власності, поновлення права власності.

АТ «Альфа-Банк» 05 червня 2020 року направило ОСОБА_1 вимогу про сплату заборгованості за кредитним договором. Із посиланням на статті 35, 36 Закону України «Про іпотеку» АТ «Альфа-Банк» попередило, що в разі невиконання цієї вимоги протягом тридцятиденного строку банк має намір звернути стягнення на предмет іпотеки в порядку, передбаченому статтею 37 Закону України «Про іпотеку».

22 квітня 2021 року на підставі рішення державного реєстратора – приватного нотаріуса Чернівецького міського нотаріального округу за АТ «Альфа-Банк» зареєстровано право власності на спірний житловий будинок.

Апеляційний суд рішення районного суду в частині відмови в задоволенні позовних вимог до АТ «Альфа-Банк» скасував та задовольнив позов у цій частині, посилаючись на те, що позивач правильно обрав спосіб захисту порушеного права. Доводи банку щодо здійснення оспорюваної реєстрації права власності 22 квітня 2021 року, тобто коли Закон України «Про мораторій на стягнення майна, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не був чинним, апеляційний суд відхилив, звернувши увагу на те, що 13 квітня 2021 року Верховна Рада України схвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реструктуризації зобов'язань за кредитами в іноземній валюті та адаптації процедур неплатоспроможності фізичних осіб», яким продовжила дію мораторію.

Верховний Суд постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог до АТ «Альфа-Банк» скасував, залишив у цій частині в силі рішення районного суду, зробивши такі правові висновки.

В оцінці правомірності дій іпотекодержателя щодо звернення стягнення на предмет іпотеки 22 квітня 2021 року потрібно враховувати, що Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» втратив чинність 21 квітня 2021 року та поновив свою дію лише 23 квітня 2021 року.

Системний аналіз положень частини першої статті 58 Конституції України, частин першої та третьої статті 5 ЦК України свідчить, що іпотекодержатель, звертаючись до державного реєстратора з метою позасудового врегулювання спору, повинен був керуватися тією правовою нормою, сформульованою в законі, яка була чинною на момент вчинення реєстратором відповідної дії, зокрема й звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом реєстрації щодо нього права власності за іпотекодержателем. За умови дотримання вимог позасудового звернення стягнення на предмет іпотеки, чинних на момент вчинення такої дії, рішення державного реєстратора про реєстрацію права власності на предмет іпотеки за іпотекодержателем є правомірним та не підлягає скасуванню судом.

Враховуючи, що протягом 21 та 22 квітня 2021 року Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не діяв, за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-IX та № 1382-IX, які опубліковані 22 квітня 2021 року та набрали чинності 23 квітня 2021 року, іпотекодержатель мав право на звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку без згоди іпотекодавця, адже Закон № 1381-IX не містить застереження про те, що його положення застосовуються до правовідносин не раніше дня його офіційного опублікування, а тому підстав для застосування норм Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» станом на 22 квітня 2021 року не було.

Таке тлумачення пункту 6 статті 3 ЦК України, що дії іпотекодержателя з примусової реалізації предмета іпотеки у період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», вчинені з порушенням принципу справедливості, розумності та добросовісності, призводить до унеможливлення задоволення іпотекодержателем вимог за відповідним договором. Подібне тлумачення є несумісним із призначенням інституту забезпечення виконання зобов'язань і суперечить принципам розумності, справедливості та рівності сторін.

Звернення стягнення на предмет іпотеки відповідно до іпотечного застереження за існування відповідних обставин, зокрема невиконання позичальником зобов'язань за кредитним договором, що призвело до існування простроченої заборгованості, дотримання процедури примусового звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку у період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (21 та 22 квітня 2021 року), та за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-IX та № 1382-IX, які опубліковані 22 квітня 2021 року та набрали чинності 23 квітня 2021 року, є правомірним, не свідчить про порушення іпотекодержателем принципів справедливості, добросовісності та розумності.

Обмеження іпотекодержателя у такому праві, з урахуванням існування усіх необхідних для цього умов, є неправомірним та призводитиме до надання переваги одному із учасників спірних правовідносин і порушення принципу рівності сторін у цивільних відносинах.

З огляду на викладене Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду зазначила, що немає підстав для відступу від правового висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 червня 2022 року у справі № 354/467/16-ц (провадження № 61-15833св21), щодо правомірності передачі предмета іпотеки для реалізації 21 квітня 2021 року, коли втратив чинність Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 718/1816/21 (провадження № 61-3528сво22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111709333>.

1.2. Тлумачення норм частини другої статті 604, статті 1053 ЦК України з урахуванням принципу розумності, свідчить, що не виключається за домовленістю сторін заміна первісного зобов'язання, яке виникло на підставі договору позики, новим позиковим зобов'язанням між тими ж сторонами

14 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув в порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2, у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання правочину недійсним.

Суди встановили, що в квітні 2010 року між позичальником та позикодавцем укладено договір позики зі сплатою 30% річних (або 2,5% місячних) за користування позиченими коштами.

Оскільки станом на лютий 2013 року зобов'язання за договором позики не було повністю виконано, позикодавець змусив позичальника написати ще одну

розрахунку в лютому 2013 року на суму, що складала частину неповернутого боргу та проценти за попередньою розпискою, однак грошові кошти при написанні цієї розписки не передавались. В такий же спосіб на продовження договірних відносин, які виникли за договором позики у квітні 2010 року, позикодавець змусив позичальника скласти розписку у липні 2014 року, за якою грошові кошти, зазначені в цій розписці, насправді не передавались, а вказана у розписці сума становила частину неповернутого боргу та проценти за попередніми розписками.

Позивач вказувала, що укладений між нею та відповідачем договір позики, оформлений розпискою в липні 2014 року, є недійсним, оскільки вчинений проти її справжньої волі та внаслідок застосування до неї та її чоловіка психологічного тиску зі сторони відповідача.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково, визнав договір позики, що був складений в липні 2014 року, недійсним у частині зазначення суми позики.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції й ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову, оскільки оспорюваний договір позики є неукладеним (відсутня обов'язкова вимога – передача грошей), тому такий правочин не може бути визнано недійсним.

Також апеляційний суд зазначив, що як на підставу недійсності правочину позивач посилалась на те, що при написанні зазначеної розписки в липні 2014 року, до неї зі сторони відповідача був застосований психологічний тиск, що є підставою для визнання такого правочину недійсним згідно з частиною першою статті 231 ЦК України. Дійшовши правильного висновку про недоведеність вимоги позивача про визнання недійсним договору позики на підставі частини першої статті 231 ЦК України, суд першої інстанції усупереч вимогам частини першої статті 13 та частини другої статті 264 ЦПК України самостійно (без заявленої позивачем вимоги) застосував як підставу для визнання вказаного договору позики недійсним його фіктивність згідно зі статтею 234 ЦК України.

Верховний Суд, змінюючи постанову суду апеляційної інстанції шляхом виключення з її мотивувальної частини посилання на неукладеність договору позики, зазначив таке.

Згідно зі статтею 604 ЦК України у редакції, чинній на час укладення розписки в липні 2014 року, зобов'язання припиняється за домовленістю сторін. Зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація). Новація не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом. Новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані з первісним зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором.

Положеннями статті 1053 ЦК України визначено, що за домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням. Заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики (стаття 1047 цього Кодексу).

Тлумачення норм частини другої статті 604, статті 1053 ЦК України з урахуванням принципу розумності, свідчить, що не виключається за домовленістю сторін заміна первісного зобов'язання, яке виникло на підставі договору позики, новим позиковим зобов'язанням між тими ж сторонами.

Оскільки зобов'язання за договором позики, що оформлено розпискою в квітні 2010 року, припинилося домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим позиковим зобов'язанням між тими ж сторонами шляхом укладення договору позики, оформленого розпискою в лютому 2013 року, яке, в свою чергу, припинилося внаслідок укладення договору позики, оформленого розпискою в липні 2014 року (відбулася новація), тому підстав для висновку про неукладеність договору позики в липні 2014 року немає.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі № 462/5457/17 (провадження № 61-3742св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reestr.court.gov.ua/Review/111742017>.

1.3. Кредитна заборгованість визначається умовами кредитного договору та вимогами закону, а суд у будь-якому разі має стягнути ту суму, яка була доведена і щодо якої у суду немає сумніву. Суд першої інстанції у межах наданих йому процесуальним законодавством повноважень не позбавлений можливості самостійно зробити розрахунок заборгованості, якщо не погоджується з розрахунком, наданим позивачем, оскільки незгода з наданим судом розрахунком не є підставою для відмови у задоволенні позову у повному обсязі

07 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства комерційний банк «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк», Банк) у справі за позовом АТ КБ «ПриватБанк» до ОСОБА_1 про звернення стягнення на предмет застави та за зустрічним позовом ОСОБА_1 до АТ КБ «ПриватБанк» про захист прав споживачів.

Суди встановили, що 24 листопада 2006 року між Закритим акціонерним товариством комерційним банком «ПриватБанк», правонаступником якого є АТ КБ «ПриватБанк», і ОСОБА_1 укладено кредитний договір, належне

виконання якого забезпечено договором застави від 24 листопада 2006 року, предметом якого є автомобіль.

22 серпня 2013 року між сторонами укладено додаткову угоду до кредитного договору, якою зменшено суму заборгованості за кредитом.

Позичальник не виконав належним чином взяті на себе зобов'язання за кредитним договором і станом на 05 січня 2016 року утворилась заборгованість. Банк просив вилучити у ОСОБА_1 предмет застави – автомобіль, звернути стягнення шляхом продажу вказаного автомобіля АТ КБ «ПриватБанк» з укладанням від імені ОСОБА_1 договору купівлі-продажу будь-яким способом з іншою особою-покупцем, з наданням повноважень на отримання дублікату свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу замість втраченого, зі зняттям вказаного автомобіля з обліку в органах Державної автомобільної інспекції України (далі – ДАІ України) по свідоцтву про реєстрацію транспортного засобу або його дублікату для подальшої реалізації, а також наданням банку всіх повноважень, необхідних для здійснення продажу та зняття вказаного автомобіля з обліку в органах ДАІ України.

Відмовляючи в задоволенні позову Банку, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, зауважив, зокрема, що позивач переконливо не довів суму боргу за кредитним договором, а відповідач був позбавлений реальної можливості сплачувати за кредитним договором. АТ КБ «ПриватБанк» не надало до суду належний та допустимий розрахунок суми боргу за кредитним договором, що позбавило суд можливості здійснити розрахунок дійсної суми заборгованості ОСОБА_1, а також АТ КБ «ПриватБанк» не надало графік погашення заборгованості за умовами первісного кредитного договору.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій в частині вирішення позовних вимог АТ КБ «ПриватБанк» до ОСОБА_1 про звернення стягнення на предмет застави змінено, викладено їх мотивувальні частини у редакції цієї постанови, судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій в частині вирішення зустрічного позову залишено без змін з огляду на таке.

Згідно зі статтями 526, 530, 610, частиною першою статті 612 ЦК України зобов'язання повинні виконуватись належним чином, у встановлений термін, відповідно до умов договору та вимог чинного законодавства. Порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

Частиною другою статті 1050 ЦК України передбачено, що якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до статті 1048 цього Кодексу.

Позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлено договором або законом. Розмір і порядок одержання процентів встановлюються договором. У разі відсутності іншої домовленості сторін проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики (частина перша статті 1048 ЦК України).

Право кредитора нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється у разі пред'явлення до позичальника вимог згідно з частиною другою статті 1050 ЦК України.

У справах про стягнення кредитної заборгованості чи звернення стягнення на предмет застави кредитор повинен довести виконання ним своїх обов'язків за кредитним договором, а саме надання грошових коштів (кредиту) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник – повернення грошових коштів у розмірі та на умовах, визначених договором.

Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій, що у цій справі Банк довів належними і допустимими доказами факт укладення між ним та ОСОБА_1 кредитного договору, надання позичальнику кредитних коштів, тобто виконання належним чином своїх обов'язків. Суди правильно встановили, що прострочення виконання позичальником взятих на себе зобов'язань виникло внаслідок дій Банку, однак ОСОБА_1 не надав власного розрахунку, а також доказів, які підтверджують повернення позичальником кредиту у розмірі та строки, передбачені кредитним договором (додатковим договором).

Верховний Суд зазначив, що встановивши факт існування між сторонами кредитних зобов'язань, суди попередніх інстанцій не врахували, що заборгованість визначається умовами кредитного договору та вимогами закону, а суд у будь-якому разі має стягнути ту суму, яка була доведена і щодо якої у суду немає сумніву, оскільки за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірах та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Суд першої інстанції не був позбавлений можливості самостійно зробити розрахунок заборгованості, якщо не погодився з розрахунком, наданим позивачем, оскільки незгода з наданим до суду розрахунком не є підставою для відмови у задоволенні позову у повному обсязі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 червня 2023 року у справі № 234/3840/15-ц (провадження № 61-3014св22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111460288>.

1.4. Відсутність знань української мови, законодавства України, незалучення юриста та перекладача до та під час укладення правочину дають можливість недобросовісній стороні ввести в оману другу сторону, щоб спонукати її до укладення правочину

21 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка подана її представником, у справі за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_1 про визнання правочину недійсним, стягнення збитків та відшкодування моральної шкоди.

Позовну заяву мотивовано тим, що у червні 2014 року на міжнародному сайті знайомств позивач познайомився із ОСОБА_1, з якою сподівався створити сім'ю. У період їх спілкування, відповідач, маніпулюючи статусом майбутньої дружини, використовуючи його для задоволення власних матеріальних потреб, вмовила придбати за його ж грошові кошти автомобіль. Сторони дійшли згоди, що власником автомобіля буде позивач, а відповідач матиме право користування транспортним засобом.

Судами встановлено, що 09 вересня 2015 року між ТОВ «Техно-Арт» (продавець) та ОСОБА_1 (покупець) укладено договір, за умов якого продавець зобов'язується у строк 14 календарних днів поставити та передати у власність покупця новий автомобіль, покупець, у свою чергу, зобов'язується прийняти товар та у строк 5 робочих днів сплатити вартість автомобіля в розмірі 635 000,00 грн.

12 вересня 2015 року між позивачем та ОСОБА_1 укладено договір доручення, відповідно до якого остання доручила ОСОБА_3 внести на рахунок ФОП «ОСОБА_2» грошові кошти на ремонт автомобіля у розмірі 686 500,00 грн.

Того ж дня з банківської платіжної кредитної картки, оформленої та виданої на ім'я позивача американським банком-емітентом «CHASE», без згоди та відома позивача списано 31 635,91 дол. США, що за курсом валют, встановленим НБУ на дату списання коштів, складало 686 500,00 грн, що підтверджується банківською випискою руху коштів від 04 листопада 2015 року, де зазначено отримувача коштів та місце проведення грошової операції.

Після придбання автомобіля ОСОБА_1 відмовилася від реєстрації шлюбу із позивачем та повертати йому автомобіль й правовстановлюючі документи на нього, а також інше майно, придбане ним. Тоді він намагався повернути своє майно та дізнався, що ОСОБА_1, ввівши його в оману, використавши його банківську картку, внесла грошові кошти через термінальне обладнання на розрахунковий рахунок не продавця автомобіля, а ФОП. Після цього вона отримала та внесла його кошти у готівковій формі до продавця автомобіля ТОВ «Техно-Арт» від свого імені, що стало підставою для оформлення права власності на автомобіль на її ім'я.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено, оскільки позивачем доведено та не спростовано відповідачем, що під час укладення спірного договору внутрішня воля сторін не відповідала зовнішньому її прояву і це вбачається з того, що відповідач використала банківську платіжну картку позивача у своїх особистих потребах, без відома та згоди позивача, навмисно ввівши його в оману щодо істотних умов зобов'язання, уклавши від його імені угоду, від якої позивач не отримав будь-якої послуги або товару, натомість поніс матеріальні збитки, які підлягають стягненню з відповідача, як завдавача збитків.

Постановою Верховного Суду судові рішення залишено без змін з огляду на таке.

Відповідно до статті 230 ЦК України якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення (частина перша статті 229 цього Кодексу), такий правочин визнається судом недійсним.

Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

Сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину.

Тлумачення норм статті 230 ЦК України дає підстави для висновку про те, що під обманом розуміють умисне введення в оману сторони правочину його контрагентом щодо обставин, які мають істотне значення. Тобто при обмані завжди наявний умисел з боку другої сторони правочину, яка, напевно знаючи про наявність чи відсутність тих чи інших обставин і про те, що друга сторона, якби вона володіла цією інформацією, не вступила б у правовідносини, не вигідні для неї, спрямовує свої дії для досягнення цілі – вчинити правочин. Обман може стосуватися тільки обставин, які мають істотне значення, тобто природи правочину, прав та обов'язків сторін, властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням.

Обман, що стосується обставин, які мають істотне значення, має доводитися позивачем як стороною, яка діяла під впливом обману. Отже, стороні, яка діяла під впливом обману, необхідно довести: по-перше, обставини, які не відповідають дійсності, але які є істотними для вчиненого нею правочину; по-друге, що їх наявність не відповідає її волі перебувати у відносинах, породжених правочином; по-третє, що невідповідність обставин дійсності викликана умисними діями другої сторони правочину.

Тобто правочин визнається вчиненим під впливом обману у випадку навмисного введення іншої сторони в оману щодо обставин, які впливають на вчинення правочину. На відміну від помилки, ознакою обману є умисел у діях однієї зі сторін правочину.

Наявність умислу в діях відповідача, істотність обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману. Обман щодо мотивів правочину не має істотного значення.

Отже, правочин може бути визнаний таким, що вчинений під впливом обману, у випадку навмисного цілеспрямованого введення іншої сторони в оману стосовно фактів, які впливають на укладення правочину. Ознакою обману є умисел. Установлення у недобросовісної сторони умислу ввести в оману другу сторону, щоб спонукати її до укладення правочину, є обов'язковою умовою кваліфікації недійсності правочину за статтею 230 ЦК України.

Встановлено, що позивач мав намір придбати автомобіль шляхом безготівкового розрахунку та набути право власності на нього. Маючи довірливі відносини з ОСОБА_1, яка увійшла до нього в довіру, він не залучив до супроводу процесу придбання автомобіля перекладача та юриста при підписанні договору. Зазначені обставини спричинили підписання позивачем оспорюваного договору доручення від 12 вересня 2015 року, відповідно до якого відповідач доручила йому внести на рахунок ФОП «ОСОБА_2» грошові кошти на ремонт автомобіля у розмірі 686 500,00 грн. Надалі ОСОБА_1 використала перераховані позивачем кошти на рахунок ФОП «ОСОБА_2» на придбання автомобіля та зареєструвала його на своє ім'я.

Верховний Суд зазначив, що відсутність знань української мови, законодавства України, незалучення юриста та перекладача до та під час укладення оспорюваного договору сприяли можливості ОСОБА_1 на введення позивача в оману.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 643/9458/19 (провадження № 61-2542св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111871317>.

2. Спори, що виникають із трудових правовідносин

2.1. З часу набрання чинності Законом України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», 19 липня 2022 року, у роботодавця відсутній обов'язок зберігати за особами, призваними на військову службу, середній заробіток за місцем роботи на час проходження ними військової служби. Натомість їм виплачується грошове забезпечення військовослужбовця в установленому законом розмірі

28 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового

провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Акціонерного товариства «Піреус Банк МКБ» (далі – АТ «Піреус Банк МКБ») про визнання незаконним та скасування наказу про скасування нарахування середнього заробітку.

За матеріалами справи з 24 лютого 2022 року позивач зарахований до списків особового складу територіального центру комплектування та соціальної підтримки на підставі наказу військового комісара.

Наказом директора Департаменту персоналу АТ «Піреус Банк МКБ» від 14 березня 2022 року «Про увільнення ОСОБА_1 від роботи у зв'язку з призовом» з 24 лютого 2022 року він увільнений від роботи у зв'язку з призовом, призначенням й зарахуванням до списків особового складу територіального центру комплектування та соціальної підтримки зі збереженням місця роботи, посади і середнього заробітку на період проходження військової служби.

Згідно з наказом АТ «Піреус Банк МКБ» від 26 липня 2022 року з 01 серпня 2022 року йому скасовано нарахування та виплату середнього заробітку на період його призову, призначення і зарахування до списків особового складу територіального центру комплектування та соціальної підтримки, зі збереженням місця роботи та посади.

Вказаний наказ виданий на підставі Закону України від 01 липня 2022 року № 2352-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», яким скасовано нарахування середнього заробітку працівникам, які увільнені від роботи на підставі частини третьої статті 119 КЗпП України, що, у свою чергу, виключає нарахування і виплату йому середнього заробітку на період проходження ним служби у Збройних Силах України.

Позивач вважав, що до правовідносин, які склалися між ним та відповідачем в частині збереження за ним середнього заробітку на період його увільнення від роботи у зв'язку з призовом, мала застосовуватись частина третя статті 119 КЗпП України в редакції, що діяла станом на 24 лютого 2022 року.

Рішенням суду першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, у задоволенні позову відмовлено, посилаючись на те, що на теперішній час Закон України від 01 липня 2022 року № 2352-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» є чинним та обов'язковим до виконання.

Верховний Суд зазначив, що із набранням чинності Законом № 2352-ІХ відбулись зміни у регулюванні трудових відносин за участю працівників, призваних на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів

в особливий період або прийнятих на військову службу за контрактом, тобто з 19 липня 2022 року роботодавець звільнений від обов'язку збереження середнього заробітку працівникам, призваним на військову службу, зі збереженням за цими працівниками лише місця роботи і посади.

Відтак обов'язок роботодавця щодо збереження за такими категоріями працівників середнього заробітку передбачався включно до дня, що передуює дню набрання чинності цим Законом (18 липня 2022 року). З 19 липня 2022 року правові підстави для збереження середнього заробітку за таким працівником відсутні.

Звільнивши з 19 липня 2022 року роботодавців від обов'язку з виплати щомісячного забезпечення мобілізованим працівникам, 28 лютого 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», згідно з якою компенсував скасування збереження середньомісячної заробітної плати одночасним збільшенням грошового забезпечення військовослужбовцям за місцем проходження служби.

З огляду на те, що з моменту набрання чинності Законом № 2352-IX відсутні правові підстави для збереження середньої заробітної плати працівникам, які були призвані на військову службу до дня набрання чинності цим Законом, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, зробив правильний висновок про відмову у задоволенні позовних вимог.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 червня 2023 року у справі № 753/12209/22 (провадження № 61-5606св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reestr.court.gov.ua/Review/111906818>.

2.2. Вирішуючи спір про поновлення на роботі працівника, звільненого за систематичне невиконання без поважних причин трудових обов'язків, суд повинен перевірити законність всіх попередніх стягнень, які за висновком роботодавця, передували звільненню, незалежно від того, чи оспорує позивач відповідні накази, які й не потрібно оспорювати заявленням окремої позовної вимоги

21 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства «Криворізький залізорудний комбінат» (далі – АТ «Криворізький залізорудний комбінат») у справі за позовом ОСОБА_1 до Публічного акціонерного товариства «Криворізький залізорудний комбінат» (далі – ПАТ «Криворізький залізорудний комбінат»), під час розгляду справи змінило назву на АТ «Криворізький

залізорудний комбінат»), третя особа – Первинна організація профспілки трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості України Публічного Акціонерного товариства «Криворізький залізорудний комбінат» (далі – Первинна організація профспілки трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості України ПАТ «Криворізький залізорудний комбінат»), про скасування наказів про догани, поновлення на роботі, стягнення заробітної плати, середнього заробітку за час вимушеного прогулу та моральної шкоди.

Судами встановлено, що в травні 2020 року позивача було звільнено на підставі пункту 3 частини першої статті 40 КЗпП України за систематичне невиконання без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором. На обґрунтування систематичного невиконання без поважних причин обов'язків зазначено накази про притягнення його до дисциплінарної відповідальності від 17 вересня 2019 року та від 21 жовтня 2019 року.

Позивач звернувся до суду з позовом, зокрема, про скасування наказів про догани та поновлення на роботі в липні 2020 року.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов ОСОБА_1 задоволено з тих підстав, що відповідач не довів вчинення позивачем дисциплінарних проступків, за які йому було оголошено догани, а тому накази роботодавця від 17 вересня 2019 року та від 21 жовтня 2019 року є незаконними та підлягають скасуванню, як і наказ від 06 травня 2020 року про звільнення позивача, оскільки немає системності невиконання ним без поважних причин трудових обов'язків. При цьому суди вважали, що позивач не пропустив строк звернення до суду з позовом, оскільки йому не були вручені накази про оголошення доган.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Згідно із Законом України від 30 березня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» КЗпП України доповнено главою XIX, згідно з якою під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину.

Отже, звернувшись до суду з позовом 13 липня 2020 року – під час дії карантину, позивач не пропустив місячний строк, оскільки вказаний строк продовжується на строк дії карантину.

Верховний Суд відхилив доводи касаційної скарги щодо пропуску строку звернення до суду за оскарженням наказів про оголошення доган, оскільки, вирішуючи спір про поновлення працівника на роботі, звільненого за систематичне невиконання без поважних причин трудових обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього

трудового розпорядку, суд повинен перевірити законність всіх попередніх стягнень, які за висновком роботодавця, входять до системи порушень для звільнення (річний строк та інше).

Отже, незалежно від того, чи оспорує позивач такі накази, які й не потрібно оспорювати заявленням окремої позовної вимоги, суд перевіряє законність таких наказів про оголошення доган, які передували звільненню за систему порушень, тому помилкове дослідження судом строку звернення до суду з оскарженням наказів роботодавця, які увійшли у систему порушень, не є підставою для скасування законних та обґрунтованих судових рішень.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 212/5018/20 (провадження № 61-2744св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111871325>.

2.3. Сама по собі обставина зменшення кількості пацієнтів санаторію після введення воєнного стану на території України не свідчить про неможливість роботодавця забезпечити працівника, який обіймає посади заступника директора з лікувальної роботи та лікаря-невропатолога вищої категорії, роботою, що є умовою для тимчасового призупинення дії трудового договору з таким працівником

21 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу директора виробничого структурного підрозділу «Санаторій «Медичний центр реабілітації залізничників» філії «Центр оздоровлення та відпочинку» Акціонерного товариства «Українська залізниця» (далі – ВСП «Санаторій «МЦРЗ») у справі за позовом ОСОБА_1 до Акціонерного товариства «Українська залізниця» (далі – АТ «Українська залізниця») про визнання незаконним та скасування наказу про призупинення дії трудового договору, зобов'язання нарахувати та виплатити середній заробіток за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди.

На обґрунтування позовних вимог позивач зазначала, що вона працює у ВСП «Санаторій «МЦРЗ» на посаді заступника директора з лікувальної роботи та за сумісництвом на посаді лікаря-невропатолога вищої категорії.

Наказом директора ВСП «Санаторій «МЦРЗ» від 22 квітня 2022 року № 55 дію трудового договору з нею з 25 квітня 2022 року призупинено до відновлення, але не пізніше дня припинення або скасування воєнного стану, чим фактично її відсторонено від роботи. Підставою для винесення наказу зазначено відсутність умов для організації та виконання виробничого процесу санаторно-курортного лікування.

Вважала наказ незаконним, таким, що носить дискримінаційний характер і порушує її право на працю.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково, визнано незаконним та скасовано наказ директора ВСП «Санаторій «МЦРЗ» про призупинення дії трудового договору з ОСОБА_1, зобов'язано АТ «Українська залізниця» нарахувати та виплатити позивачу середній заробіток за період з 25 квітня 2022 року до дня фактичного допуску до роботи як оплату за час вимушеного прогулу, у задоволенні інших позовних вимог відмовлено.

Обґрунтовуючи свої рішення, суди зазначили, що відповідач не довів, що на час видання наказу існували обставини, які виключали можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором, тобто, що існувала абсолютна неможливість роботодавця надати роботу, а працівника виконувати її.

Постановою Верховного Суду судові рішення в частині позовних вимог про визнання незаконним та скасування наказу, зобов'язання виплатити середній заробіток за час вимушеного прогулу залишено без змін з огляду на таке.

15 березня 2022 року прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136-IX), яким визначені особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Із аналізу змісту статті 13 Закону № 2136-IX вбачається, що роботодавець наділений правом тимчасово призупинити дію трудового договору з працівником у разі неможливості у зв'язку із військовою агресією проти України забезпечити працівника роботою.

Водночас таке право не є абсолютним. Для застосування цієї норми права роботодавець має перебувати в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу. Зокрема, у випадку, якщо необхідні для виконання роботи працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливо.

У цій справі встановлено, що ОСОБА_1 працює на посаді заступника директора з лікувальної роботи ВСП «Санаторій «МЦРЗ» та за внутрішнім сумісництвом на посаді лікаря-невропатолога вищої категорії.

До основних посадових обов'язків позивача на посаді заступника директора з лікувальної роботи належать організація і контроль роботи медичного персоналу.

Призупиняючи дію трудового договору з позивачем на підставі статті 13 Закону № 2136-ІХ, відповідач керувався відсутністю в нього умов для організації та виконання виробничого процесу з санаторно-курортного лікування.

Суди встановили, що як на час видання оспорюваного наказу про призупинення дії трудового договору, так і на час розгляду справи, ВСП «Санаторій «МЦРЗ» здійснював свій основний вид діяльності та надавав медичні й санаторно-курортні послуги. До роботи були залучені 225 працівників. Дію трудових договорів відповідач призупинив лише з позивачем та ще вісьмома працівниками (чотирма медичними сестрами та чотирма медичними сестрами з масажу).

Верховний Суд зазначив, що суд першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, обґрунтовано вважав, що призупинення дії трудового договору з позивачем є незаконним, оскільки обставин неможливості відповідача у зв'язку з військовою агресією проти України надати позивачу роботу, а останній її виконувати в цій справі не встановлено.

При цьому сама по собі обставина зменшення кількості пацієнтів санаторію після введення воєнного стану на території України не свідчить про неможливість відповідача забезпечити позивача, яка обіймала посади заступника директора з лікувальної роботи та лікаря-невропатолога вищої категорії, роботою.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 149/1089/22 (провадження № 61-292св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772371>.

3. Спори, що виникають із житлових правовідносин

3.1. Положення національного законодавства, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, регулюють відносини, що виникають з приводу користування келією, яка вважається житлом у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тому спір з приводу права користування житловим приміщенням, розташованим в будівлі, належній на праві власності релігійній організації, що виник між цією релігійною організацією та фізичною особою, підлягає вирішенню судом загальної юрисдикції відповідно до статті 19 ЦПК України

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом релігійної організації «Спасо-Преображенський монастир Української Греко-Католицької Церкви» (далі – РО «Спасо-Преображенський монастир УГКЦ») до ОСОБА_1 про визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням; за зустрічним позовом ОСОБА_1 до РО «Спасо-Преображенський монастир УГКЦ» про зобов'язання усунути перешкоди у користуванні житловим приміщенням.

Судами встановлено, що РО «Спасо-Преображенський монастир УГКЦ» є власником будинку на вул. Б. Хмельницького, 15 у смт Великі Бірки Тернопільського району Тернопільської області.

З 1999 року за згодою власника у вказаній будівлі проживала жіноча спільнота сестер Введення в храм Пресвятої Богородиці, яка формувалася під опікою та духовним проводом монастиря св. Теодора Студита та у подальшому розвинулася в жіночий монастир Введення у Храм Пресвятої Богородиці, як інститут епархіального права.

Відповідач проживала та була зареєстрованою за адресою: вул. Б. Хмельницького, 15, смт Великі Бірки, Тернопільський район, Тернопільська область, з 01 червня 2011 року на правах монахині монастиря Введення у Храм Пресвятої Богородиці.

27 квітня 2017 монастир Введення у Храм Пресвятої Богородиці було закрито та доручено с. Теодосії (Андрусак) управляти справами монастиря до моменту заснування нового. 05 травня 2017 року ОСОБА_1 з власної волі залишила монастир, припинила ведення з іншими монахами спільного монашого життя з одночасним припиненням проживання в ньому, що, на думку позивача, є підставою для визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням.

ОСОБА_1 звернулась із зустрічним позовом про зобов'язання усунути перешкоди в користуванні житловим приміщенням.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні первісного позову відмовлено. Зустрічний позов задоволено частково, зобов'язано РО «Спасо-Преображенський монастир УГКЦ» усунути та не чинити перешкоди ОСОБА_1 у користуванні житловим приміщенням шляхом надання постійного безперешкодного доступу до даного житлового приміщення та надати дублікати ключів від воріт, вхідних дверей даного житлового приміщення.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та закриття провадження у справі, зазначивши, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки спір по суті є втручанням держави (в особі суду) у внутрішні організаційні справи релігійної організації та у право на свободу віросповідання, що суперечить статті 35 Конституції України та статті 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, справу передано для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Норми національного законодавства, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), регулюють відносини, що виникають з приводу користування келією, яка вважається житлом у розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Відповідно до абзацу п'ятого статті 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місце проживання – житло з присвоєною у встановленому законом порядку адресою, в якому особа проживає, а також апартаменти (крім апартаментів у готелях), кімнати та інші придатні для проживання об'єкти нерухомого майна, заклад для бездомних осіб, інший надавач соціальних послуг з проживанням, стаціонарна соціально-медична установа та інші заклади соціальної підтримки (догляду), в яких особа отримує соціальні послуги.

Положеннями статті 8 Конвенції передбачено, що кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, до свого житла та кореспонденції.

Тривалий час проживання особи в житлі, незалежно від його правового режиму, є достатньою підставою для того, щоб вважати відповідне житло належним такій особі в розумінні статті 8 Конвенції. Втрата житла будь-якою особою є крайньою формою втручання у права на житло.

Келія – це спеціальна кімната чи будинок, у якому мешкають ченці в монастирі. Проживання монаха у келії є основою монашого життя, яке полягає у послуху, євангельському та аскетичному способі життя, покірній апостольській праці. Монахи монастиря проживають відокремлено в монастирі з обмеженою для вступу сторонніх осіб територією (клявзурою).

Як правило, право на свободу релігії, гарантоване Конвенцією, виключає будь-яку дискрецію з боку держави. Проте це не заперечує можливості та необхідності судового контролю з боку держави за дотриманням прав осіб, гарантованих Конвенцією.

Відповідно, вирішуючи конфлікт між двома правами, які однаково захищені Конвенцією, слід збалансувати право особи на приватне життя та право релігійної організації на автономність. Держава покликана гарантувати обидва ці права, і якщо захист одного призводить до втручання у інше, то вона має обрати належні засоби, аби зробити таке втручання пропорційним до мети, яку переслідує.

Релігійна організація, звернувшись до суду загальної юрисдикції із позовом про визнання фізичної особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням, а в подальшому ОСОБА_1, яка, вступивши в цивільний

процес, заявила зустрічний позов про усунення перешкод в користуванні житловим приміщенням, визнали юрисдикцію держави щодо вирішення цивільно-правового спору, що виник між ними.

Такими діями сторони фактично вказали на неможливість врегулювання відносин, що виникли між ними в межах канонічного права.

Крім того, зняття особи із задекларованого або зареєстрованого місця проживання (перебування) потребує вчинення відповідних дій уповноваженими органами.

При вирішенні спору щодо визнання особи такою, що втратила право на користування житлом, суду необхідно встановити, чи наявний спір про право; чи було порушено право особи; чи постраждала особа (прямо чи опосередковано) від стверджуваного порушення; з'ясувати зв'язок особи із конкретним місцем проживання та обставини справи.

Отже, питання у цій справі, які поставлені перед судом, не свідчать про втручання держави у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, оскільки спірні правовідносини виникли з приводу користування житловим приміщенням, і такий спір стосується цивільних прав та обов'язків сторін та підлягає вирішенню судом відповідно до статті 19 ЦПК України.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду зробила висновок про те, що норми національного законодавства, з урахуванням практики ЄСПЛ (рішення ЄСПЛ у справах: «Кривіцька та Кривіцький проти України», «Баклі проти Сполученого Королівства», «Саган проти України», «Фернандес Мартінес проти Іспанії»), регулюють відносини, що виникають з приводу користування келією, яка вважається житлом у розумінні статті 8 Конвенції.

Закриваючи провадження у справі, суд апеляційної інстанції не врахував вказані положення чинного законодавства України, практику ЄСПЛ та дійшов помилкового висновку про те, що спірні правовідносини не регулюються актами цивільного законодавства, а юрисдикція загальних судів не поширюється на спори щодо користування приміщеннями культових споруд – монастирів (келіями), які регулюються, зокрема, Кодексом Канонів Східних Церков, Типіконом Студійського Уставу.

З огляду на висновки, зроблені за результатами касаційного перегляду цієї справи, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступила від висновку щодо юрисдикції спору, викладеного в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 17 серпня 2022 року у справі № 607/15017/20-ц (провадження № 61-5940св22).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 607/15144/20 (провадження № 61-5158сво22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111677114>.

4. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

4.1. За наявності неприязних стосунків між батьками дитини визначення судом проведення зустрічей батька з сином виключно у присутності матері є необґрунтованим, оскільки такі вимоги обмежують права батька та дитини на безперешкодне особисте спілкування

07 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Служба у справах дітей Саранчуківської сільської ради Тернопільського району Тернопільської області, Управління сім'ї, молодіжної політики та захисту дітей Тернопільської міської ради, про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та визначення способу участі батька у вихованні дитини.

Суди встановили, що у період перебування позивача з відповідачем у зареєстрованому шлюбі народився син – ОСОБА_3, який після розірвання шлюбу залишився проживати з матір'ю.

Позивач зазначав, що любить свого сина, належно виконує судові рішення про стягнення аліментів на утримання дитини у визначеному розмірі, а також купує синові усе необхідне.

Проте відповідач чинить йому перешкоди у спілкуванні з сином, не відповідає на телефонні виклики, приховує місце проживання сина, в який садок ходить дитина, подавала в поліції неправдиву інформацію щодо притягнення позивача до кримінальної відповідальності.

Рішення відповідного органу опіки та піклування про визначення порядку участі у вихованні та спілкуванні з сином ігнорується відповідачем, оскільки на даний час йому невідоме місце проживання відповідача з сином, по телефону відповідач часто відмовляє йому у побаченні з дитиною і відмовляється повідомити, де проживає.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково, зобов'язано ОСОБА_2 не чинити ОСОБА_1 перешкод у спілкуванні з дитиною, визначено позивачу спосіб участі у вихованні та спілкуванні з малолітнім сином у вигляді побачень, зобов'язано матір повідомляти батька про зміну фактичного місця проживання, навчання дитини за допомогою телефонного, електронного зв'язку на наступний день з дня настання таких обставин.

Також суд ухвалив, що в перші шість місяців після набрання рішенням суду законної сили побачення повинні відбуватися у присутності матері, у подальшому – самостійно, без присутності матері, у задоволенні решти позовних вимог відмовив.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції змінено шляхом виключення вказівки суду про побачення батька з сином у присутності матері, у решті рішення суду залишено без змін.

Постановою Верховного Суду судові рішення залишено без змін з огляду на таке.

Відповідно до статті 141 СК України мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою.

Положеннями статті 153 СК України передбачено, що мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом.

З огляду на статтю 158 СК України за заявою матері, батька дитини орган опіки та піклування визначає способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї. Рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання.

На підставі статті 159 СК України, якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод.

Частиною другою статті 159 СК України встановлено, що суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування.

В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи.

Під час вирішення спору щодо участі одного з батьків у вихованні дитини береться до уваги ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення, в тому числі стан психічного здоров'я одного з батьків, зловживання ним алкогольними напоями або наркотичними засобами.

Частиною першою статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (ратифікована Україною 27 лютого 1991 року, дата набуття чинності для України 27 вересня 1991 року) визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питанням соціального забезпечення, судами, адміністративними

чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Отже, при вирішенні спору щодо участі у вихованні та порядку зустрічей з дитиною того з батьків, хто проживає окремо від дитини, судом мають враховуватися передусім інтереси дитини. Встановлений сімейним законодавством принцип повної рівності обох батьків у питаннях виховання дітей може бути обмежений судом в інтересах дитини.

Залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій, Верховний Суд зазначив, що правильними є висновки судів у цій справі про можливість визначення порядку періодичних тимчасових побачень батька з дитиною, оскільки право батька на спілкування з дитиною є його незаперечним правом, а спілкування дитини з батьком відповідає її інтересам.

При цьому, змінюючи рішення суду першої інстанції в частині відсутності необхідності у присутності матері під час спілкування батька з сином, апеляційний суд зробив правильний висновок про те, що присутність матері під час спілкування позивача з дитиною не є доцільною за наявності встановлених неприязних стосунків між позивачем та відповідачем.

Верховний Суд зауважив, що проведення зустрічей батька із сином виключно у присутності матері є необґрунтованим, оскільки такі вимоги обмежують права батька та дитини на безперешкодне особисте спілкування.

Батько, який проживає окремо від своєї дитини, також має право на особисте спілкування з нею, а мати не має права перешкоджати батькові спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини. При цьому відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини з її батьком повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити дитину від зустрічей з батьком.

Визначення саме такого способу участі позивача у спілкуванні та вихованні сина є таким, що відповідатиме віковим потребам дитини, та за сумлінного відношення батька до виконання свого обов'язку буде достатнім для забезпечення участі батька у процесі виховання дитини.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 червня 2023 року у справі № 607/2272/22 (провадження № 61-2215св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111524407>.

4.2. У разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той із подружжя, який не укладав кредитний договір, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини суми, що вносилась на виконання кредитного

зобов'язання, та не має права на компенсацію частки вартості нерухомого майна або на певну частку нерухомості, оскільки сплата подружжям частини коштів за кредитним договором, укладеним одним із них не в період шлюбу, не змінює правового статусу квартири

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання майна спільним сумісним майном подружжя та його розподіл.

Суди установили, що у період з 14 грудня 2012 року до 12 листопада 2018 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі.

За час спільного проживання до моменту фактичного припинення шлюбних відносин сторонами за спільні кошти придбано автомобіль, право власності на який зареєстровано за відповідачем; інвестовано спільні кошти в будівництво квартири; внесено ОСОБА_2 кошти в статутний капітал ПП «Укр-Євро-Буд».

Оскільки між сторонами не досягнуто згоди щодо розподілу майна подружжя, позивач просила суд визнати вказане майно об'єктом спільної сумісної власності подружжя та стягнути з відповідача грошову компенсацію 50 % вартості майна.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, позов задовольнив частково, визнав об'єктом права спільної сумісної власності подружжя гараж та стягнув з відповідача на користь позивача грошову компенсацію за інше рухоме та нерухоме майно.

Вирішуючи позов в частині вимог про визнання об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та стягнення коштів, інвестованих в будівництво квартири, суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що спірна квартира є особистою власністю ОСОБА_2, оскільки набута ним у власність до укладення шлюбу з ОСОБА_1 та за кошти, отримані відповідачем за кредитним договором, за яким у позивача не виникло жодних зобов'язань. Суди встановили, що частину коштів для погашення особистих зобов'язань відповідача за кредитним договором було сплачено в період шлюбу за рахунок спільних коштів подружжя, тому позивача має право на відшкодування частини сплачених спільних коштів подружжя.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення судів першої та апеляційної інстанцій в частині вирішення позовних вимог про визнання об'єктом права спільної сумісної власності сторін гаража скасував і ухвалив нове рішення про відмову ОСОБА_1 у задоволенні позову в цій частині вимог, в іншій частині – судові рішення залишив без змін з огляду на таке.

Конструкція статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Водночас, зазначену презумпцію може бути спростовано й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Відповідно до пунктів 1, 3 частини першої статті 57 СК України особистою приватною власністю чоловіка, дружини є майно, набуто нею, ним до шлюбу; набуто нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Згідно з частиною четвертою статті 65 СК України договір, укладений одним із подружжя, створює обов'язки для другого з подружжя в разі, якщо його укладено в інтересах сім'ї, а одержане за цим договором майно фактично використано на задоволення потреб сім'ї.

Верховний Суд зазначив, що сплата позивачу частини коштів за кредитним договором, укладеним для придбання квартири, не змінює правового статусу квартири, оскільки кредитний договір укладено між банком та відповідачем не в період перебування сторін у шлюбі. Тому зобов'язання з повернення кредиту за зазначеним договором виникло лише у відповідача. Той з подружжя, який не був стороною кредитного договору, проте частина кредитного боргу сплачена подружжям у шлюбі, не має права ані на компенсацію частки вартості нерухомого майна, ані на певну частку нерухомості.

У разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той з подружжя, який не укладав кредитний договір, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини сум, що вносилися на виконання кредитного зобов'язання.

За таких обставин Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду не знайшла підстав для відступу від висновків щодо застосування норми права (статті 60, 69 СК України, статті 179, 190 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 липня 2019 року в справі № 554/14662/15-ц (провадження № 61-19294св18) та постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 жовтня 2021 року в справі № 341/2539/13 (провадження № 61-5478св20), щодо можливості стягнення на користь одного з подружжя сум, сплачених за кредитним зобов'язанням іншого з подружжя під час шлюбу.

Враховуючи викладене, Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про наявність підстав для стягнення частини грошей, які витрачені під час шлюбу на погашення кредиту, вимоги про що і заявлені у порядку статей 15, 16 ЦК України.

Судові рішення в частині визнання об'єктом права спільної сумісної власності сторін у справі гаража підлягають скасуванню з ухваленням в цій частині нового рішення про відмову в позові з огляду на таке.

Убачається, що станом на липень 2010 року спірний гараж збудовано у повному обсязі, шлюб між сторонами укладено 14 грудня 2012 року; доказів, які б підтверджували набуття нерухомого майна за спільні кошти подружжя ОСОБА_1 не надала.

Сама по собі реєстрація нерухомого майна під час шлюбу не є підставою для визнання гаража спільним сумісним майном подружжя, оскільки таке майно набуто відповідачем до реєстрації шлюбу з позивачкою.

Також Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій, які, установивши, що спірний автомобіль було придбано в період перебування сторін у шлюбі, а відчужено відповідачем після припинення шлюбних відносин, стягнули з відповідача на користь позивача частину вартості цього майна.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 712/8602/19 (провадження № 61-14809сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111871301>.

5. Спори, що виникають із питань щодо відшкодування шкоди

5.1. Компенсацією (відшкодуванням) особі за порушення державою позитивного обов'язку є стягнення моральної шкоди, тоді як порушення державою негативного конвенційного обов'язку може передбачати відшкодування як моральної, так і майнової шкоди, зокрема за порушення права власності, якщо саме держава знищила чи пошкодила майно особи

21 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до держави Україна в особі Кабінету Міністрів України, Державної казначейської служби України про стягнення майнової шкоди (компенсації).

Суди встановили, що ОСОБА_1 є співвласником будинку, який вночі з 22 листопада 2014 року на 23 листопада 2014 року в результаті вчинення терористичного акту/актів під час проведення антитерористичної операції (далі – АТО) в смт Оленівка Бахмутського району Донецької області прямим влучанням снаряду було пошкоджено.

Відповідно до акта перевірки матеріально-побутового стану та звіту про обстеження пошкодженого майна і визначення розміру спричиненої шкоди будинок має нежилий стан і не може використовуватися для подальшого проживання в ньому.

За зверненням ОСОБА_1 від 29 листопада 2020 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань 02 грудня 2020 року зареєстровано провадження за ознаками злочину, передбаченого частиною третьою статті 258 КК України.

На час розгляду справи досудове розслідування у кримінальному провадженні триває.

Звертаючись до суду з позовом, позивач посилалась на неотримання від держави відшкодування за пошкоджене (знищене) майно, на яке вона та її чоловік мають право згідно з чинним законодавством України та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Як на підставу для задоволення вимог посилалась на статтю 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та статтю 86 Кодексу цивільного захисту України.

Рішенням районного суду позов залишено без задоволення.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано та ухвалено нове судове рішення, яким позов задоволено частково, стягнуто з державного бюджету через Державну казначейську службу України на користь ОСОБА_1 в порядку компенсації 50 000,00 грн.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, рішення районного суду змінено та викладено його мотивувальну частину в редакції цієї постанови з огляду на таке.

Відповідно до статті 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

За загальним правилом шкода, завдана майну фізичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (частина перша статті 1166 ЦК України).

У статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» передбачено, що відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом. Відшкодування шкоди, заподіяної організації, підприємству або установі терористичним актом, провадиться в порядку, визначеному законом.

Суди попередніх інстанцій під час розгляду справи, не встановили, що руйнування майна позивача відбулося саме внаслідок дій держави Україна,

тому справа не стосується права на відшкодування майнової шкоди, завданої саме відповідачем. Жодних причинно-наслідкових зв'язків між проведенням силами держави Україна АТО та руйнуванням майна позивача суди не встановили. Обставин порушення державою негативного конвенційного обов'язку для відшкодування матеріальної шкоди (за порушення права власності, якщо саме держава знищила чи пошкодила майно особи) в позовній заяві ОСОБА_1 не зазначила. Водночас, порушити права та свободи може не тільки держава, навіть на території, де вона проводить АТО.

У справі, що переглядалась, ОСОБА_1, звертаючись до суду з позовом до держави Україна про відшкодування майнової шкоди, завданої їй майну терористичним актом під час проведення антитерористичної операції, посилалась на статтю 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції, обґрунтовуючи розмір завданої їй шкоди опосередкованою вартістю знищеного будинку, керуючись статтею 86 Кодексу цивільного захисту України.

Передбачене у статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, з огляду на відсутність відповідного закону не породжує легітимного очікування на отримання від держави Україна такого відшкодування за пошкоджень у період проведення антитерористичної операції об'єкт нерухомості незалежно від того, на якій території – підконтрольній чи непідконтрольній Україні – мав місце вказаний акт. Відсутність у законодавстві України відповідних приписів щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Тому суди зробили правильні висновки, що посилання позивача як на правову підставу позову на норми Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та статтю 86 Кодексу цивільного захисту України у взаємозв'язку з негативним обов'язком держави щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції є помилковими.

Постановою Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2020 року № 767 до Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 року, (далі – Порядок) внесені зміни, які набули чинності 08 вересня 2020 року.

Відповідно до абзацу 2 пункту 3 Порядку грошова компенсація надається постраждалим, які є власниками житла, яке перебуває на контрольованих

Україною територіях та було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, після дати набрання чинності Указом Президента України від 14 квітня 2014 року № 405 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України».

На час пред'явлення позову про відшкодування матеріальної шкоди зазначений Порядок існував, ним визначений механізм надання та розмір грошової компенсації постраждалим за зруйноване майно від держави, позивач не скористалась зазначеним механізмом для отримання компенсації, проте підстав для покладення на державу України обов'язку відшкодувати у повному обсязі заподіяну майну позивача шкоду немає, відповідно до викладеного.

При цьому Верховний Суд зазначив, що присудження особі компенсації (відшкодування) за порушення державою позитивного обов'язку є стягненням моральної шкоди, тоді як порушення державою негативного конвенційного обов'язку може передбачати відшкодування як моральної, так і майнової шкоди, зокрема за порушення права власності, якщо саме держава знищила чи пошкодила майно особи.

Водночас, суди попередніх інстанцій не врахували, що присудження особі компенсації (відшкодування) за порушення державою позитивного обов'язку є стягненням моральної шкоди і такої вимоги в цій справі позивач не заявляла.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 757/5115/21-ц (провадження № 61-178св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111742592>.

6. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

6.1. Державна реєстрація прав не є підставою набуття права власності, а є лише засвідченням державою вже набутого спадкодавцем права власності, що унеможливорює ототожнення факту набуття такого права з фактом його державної реєстрації. При дослідженні судом обставин існування у спадкодавця права власності необхідним є перш за все встановлення підстави, на якій він набув таке право, оскільки сама по собі державна реєстрація права не є підставою виникнення права власності, такої підстави закон не передбачає

28 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області у справі за позовом ОСОБА_1 до територіальної громади

в особі Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області про визнання права власності в порядку спадкування.

Свої вимоги позивач мотивувала тим, що після смерті її чоловіка ОСОБА_2 відкрилася спадщина, що складається, у тому числі, із нежитлового приміщення. Спадкодавець за свого життя заповіт не складав. Позивач є єдиною спадкоємицею.

Спадкову справу щодо майна померлого відкрито у травні 2018 року в Першій лубенській державній нотаріальній конторі. Позивач вказувала, що їй були видані свідоцтва про право на спадщину на частину житлового будинку, на автомобіль та на грошові заощадження. Інші свідоцтва про право на спадщину не видавались.

В січні 2019 року державний нотаріус відмовив позивачу у видачі свідоцтва про право на спадщину на нежитлові приміщення у зв'язку з тим, що документи, які підтверджують право власності на вказане нерухоме майно за спадкодавцем, відсутні.

Рішенням Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 06 серпня 2019 року у справі № 539/600/19 позовні вимоги ОСОБА_1 до Управління з питань комунального майна та земельних відносин виконавчого комітету Лубенської міської ради про визнання права власності на вказане нежитлове приміщення загальною площею 77,8 кв. м в порядку спадкування задоволено частково, визнано право власності на спадкове майно за ОСОБА_1. Зазначене рішення частково скасував апеляційний суд з тих підстав, що позов ОСОБА_1 було подано до неналежного відповідача. В іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін. Постановою Верховного Суду від 05 серпня 2021 року такі рішення залишено без змін.

ОСОБА_1 просила визнати за нею право власності в порядку спадкування на належне за життя спадкодавцеві ОСОБА_2, спадкове майно – нежитлове приміщення загальною площею 77,8 кв. м, розташоване АДРЕСА_1.

Рішенням міськрайонного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги ОСОБА_1 задоволено.

Звертаючись з касаційною скаргою, відповідач стверджував, зокрема, що судами не було враховано, що з 01 січня 2013 року почав діяти Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, і ОСОБА_2 мав достатньо часу (близько п'яти років) для оформлення права власності на спірне нежитлове приміщення за собою, але цього за життя не зробив. Позивач не надала жодних доказів на підтвердження того, що спадкодавець використовував спірне майно. За життя ОСОБА_2 не набув права власності на спірне нежитлове приміщення у встановленому законом порядку, а тому нежитлове приміщення не може бути спадковим майном.

Постановою Верховного Суду судові рішення залишено без змін з огляду на таке.

Згідно з частиною третьою статті 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що виникли до 01 січня 2013 року, визнаються дійсними за наявності однієї з таких умов: 1) реєстрація таких прав була проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення; 2) на момент виникнення таких прав діяло законодавство, що не передбачало їх обов'язкової реєстрації.

Пунктами 1.4–1.6 Інструкції про порядок державної реєстрації права власності на об'єкти нерухомого майна, що перебувають у власності юридичних та фізичних осіб, затвердженої наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 09 червня 1998 року № 121 та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 26 червня 1998 року за № 399/2839 (чинної на час державної реєстрації у 1998 році права власності на спірне приміщення за МПП «Вікторія-СІ»), передбачено, що державній реєстрації в бюро технічної інвентаризації підлягають об'єкти нерухомості, розташовані на всій території України. Державну реєстрацію права власності на об'єкти нерухомого майна здійснюють державні комунальні підприємства – бюро технічної інвентаризації. Державна реєстрація права власності на об'єкти нерухомого майна в бюро технічної інвентаризації є обов'язковою для власників, незалежно від форми власності.

Інструкція про порядок державної реєстрації права власності на об'єкти нерухомого майна, що перебувають у власності юридичних та фізичних осіб, затверджена наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 09 червня 1998 року № 121, не містила положень про набуття права власності на нерухоме майно тільки після державної реєстрації права власності на нього, а лише встановлювала порядок здійснення державної реєстрації права власності на об'єкти нерухомого майна в Україні.

Частиною сьомою статті 45 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» було регламентовано, якщо господарським судом винесено ухвалу про ліквідацію юридичної особи - банкрута, майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається власникові або уповноваженому ним органу.

Ухвалою господарського суду Полтавської області від 04 серпня 2011 року у справі № 18/207/11 МПП «Вікторія-СІ» ліквідовано. Відповідно до пункту 5 Розділу IX Статуту все рухоме і нерухоме майно, а також рахунки в банках, які залишаються після погашення всіх боргових обов'язків, є особистою власністю засновника, тобто ОСОБА_2.

Слід звернути увагу, що Верховний Суд у справі № 539/600/19 вказав, що у матеріалах справи є відомості про колишнього власника спірного нерухомого майна та його спадкоємця, який спадщину у встановленому законом порядку

не оформив. Врахувавши те, що право власності на спірне нерухоме майно зареєстровано за МПП «Вікторія-СІ», суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про те, що спірне нерухоме майно не є безхазяйним у розумінні статті 335 ЦК України.

При вирішенні спору позивач довела, що ОСОБА_2 набув право власності на спірне нежитлове приміщення після ліквідації МПП «Вікторія-СІ», і це приміщення увійшло до спадкової маси та не є безхазяйним, тому права позивача підлягають захисту шляхом визнання за нею права власності на спірне нерухоме майно в порядку спадкування після смерті її чоловіка.

Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій, що за встановлених у цій справі, а також у справі № 539/600/19 обставин, права позивачки підлягають захисту шляхом визнання за нею права власності на спірне нерухоме майно в порядку спадкування після смерті її чоловіка та зазначив, що державна реєстрація прав не є підставою набуття права власності, а є лише засвідченням державою вже набутого особою права власності, що унеможливорює ототожнення факту набуття такого права з фактом його державної реєстрації. Під час дослідження судом обставин існування в особи права власності необхідним є перш за все встановлення підстави, на якій особа набула таке право, оскільки сама по собі державна реєстрація права не є підставою виникнення права власності, такої підстави закон не передбачає.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 червня 2023 року у справі № 539/5295/21 (провадження № 61-6235св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906715>.

6.2. Факт відкриття спадкової справи нотаріусом за заявою, поданою з порушенням строку, не може свідчити про прийняття особою спадщини, оскільки повноваження щодо поновлення строку для прийняття спадщини надані виключно суду.

Законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України не передбачає допустимості існування такої конструкції, як «зупинення перебігу строку для прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо тривалості строку для прийняття спадщини

21 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – ОСОБА_4, про розподіл спадкового майна.

У вересні 2022 року до суду надійшло клопотання про залучення до справи правонаступника позивача ОСОБА_1 – ОСОБА_5, у зв'язку із смертю ОСОБА_1.

Ухвалою районного суду залучено до участі у справі правонаступника позивача, спадкоємця за заповітом – ОСОБА_5. Постановою апеляційного суду ухвалу районного суду залишено без змін.

Постановою Верховного Суду рішення міськрайонного суду та постанову апеляційного суду скасовано, справу передано до суду першої інстанції для вирішення питання про залучення до участі у справі правонаступників з огляду на таке.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, пославшись на пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», якою визначено зупинення строку для прийняття спадщини, дійшов висновку про те, що ОСОБА_5 не пропущено строк для прийняття спадщини. За таких обставин, з урахуванням заяви ОСОБА_5, скерованої приватному нотаріусу, про прийняття нею спадщини за заповітом після смерті ОСОБА_1, суди зробили висновки про наявність підстав для залучення правонаступника.

Згідно з пунктом 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин, на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.

Однак правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються ЦК України, який прийнятий Верховною Радою України і є основним актом цивільного законодавства України.

Строк на прийняття спадщини по своїй сутності є присічним (статті 1270, 1272 ЦК), оскільки його сплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто сплив строку «присікає» право на прийняття спадщини. Проте в законі, вочевидь з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового, передбачена можливість спадкоємця, який не прийняв спадщину, за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (частина друга статті 1272 ЦК України) або звернутися з позовною вимогою та за наявності поважної причини суд може визначити додатковий строк на прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України).

Законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості існування такої конструкції, як «зупинення перебігу строку для прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини.

Пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (в редакції, чинній

на момент виникнення спірних правовідносин) суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню.

Залучаючи до участі у справі правонаступника ОСОБА_1 – ОСОБА_5, суди попередніх інстанцій не звернули уваги на те, що позивач у цій справі померла в грудні 2021 року, строк для прийняття спадщини відповідно до статті 1270 ЦК України, який є присічним, закінчився 16 червня 2022 року. ОСОБА_5 із заявою про прийняття спадщини звернулася 23 червня 2022 року, що свідчить про пропуск нею строку для прийняття спадщини.

Верховний Суд вказав, що факт відкриття спадкової справи нотаріусом не може свідчити про прийняття ОСОБА_5 спадщини, оскільки повноваження щодо поновлення строку на прийняття спадщини надані виключно суду відповідно до частини третьої статті 1272 ЦК України, тому з висновками судів попередніх інстанцій про те, що до ОСОБА_5 перейшли всі права та обов'язки ОСОБА_1 погодитись неможливо.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 175/1404/19 (провадження № 61-5707св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111742590>.

7. Питання процесуального права

7.1. У разі встановлення судом, що позовні вимоги за своїм суб'єктним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, суд закриває провадження у справі (повністю або частково), незалежно від доводів касаційної скарги. При цьому розгляд позовних вимог у порядку цивільного судочинства по суті є неможливим

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю «Зарус-Інвест» (далі – ТОВ «Зарус-Інвест») у справі за позовом заступника керівника Кам'янець-Подільської місцевої прокуратури в інтересах держави до головного управління Держгеокадастру у Хмельницькій області (далі – ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області), ОСОБА_1, ТОВ «Зарус-Інвест», товариства з обмеженою відповідальністю «Агро-Еко-Граунд» (далі – ТОВ «Агро-Еко-Граунд»), треті особи: ОСОБА_2, товариство з обмеженою відповідальністю «Форк» (далі – ТОВ «Форк»), про визнання недійсним наказу, скасування запису про державну реєстрацію права власності та витребування земельної ділянки.

Суди встановили, що в жовтні 2017 року ОСОБА_1 на підставі наказу ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області від 17 жовтня 2017 року № 22-20843-СГ зареєстрував право власності на земельну ділянку, площею 2 га, цільове призначення для ведення особистого селянського господарства.

Згідно з договором купівлі-продажу земельної ділянки в жовтні 2017 року ОСОБА_1 продав земельну ділянку ТОВ «Форк», яке в подальшому на підставі технічної документації із землеустрою щодо об'єднання земельних ділянок включило цю земельну ділянку до складу об'єднаної земельної ділянки, площею 56 га.

У подальшому ТОВ «Форк» продало об'єднану земельну ділянку ОСОБА_2, який, в свою чергу, передав її до статутного капіталу ТОВ «Зарус-Інвест», а державний реєстратор зареєстрував за товариством право власності на земельну ділянку у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

ТОВ «Зарус-Інвест» зазначену земельну ділянку передало в оренду ТОВ «Агро-Еко-Граунд» строком на 7 років, відповідно, здійснено реєстрацію речового права.

Прокурор вказував, що наказ ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області від 17 жовтня 2017 року № 22-20843-СГ підлягає визнанню недійсним, оскільки на час його прийняття ОСОБА_1 вже використав своє право на безоплатне отримання у власність земельної ділянки з цільовим призначенням для ведення особистого селянського господарства та не міг набути таке право повторно. ТОВ «Форк», ОСОБА_2 придбали, а в подальшому ТОВ «Зарус-Інвест» отримав до статутного капіталу вказану земельну ділянку від особи, яка не мала права її отримувати та відчужувати. Як наслідок, спірна земельна ділянка повинна бути витребувана у ТОВ «Зарус-Інвест» і ТОВ «Агро-Еко-Граунд», оскільки вибула з власності держави поза її волею.

Рішенням суду першої інстанції, з висновком якого погодився і суд апеляційної інстанції, позов прокурора задоволено частково.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення судів попередніх інстанцій в частині задоволення позовних вимог скасував, провадження у справі в цій частині заклав з огляду на таке.

Судове рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню в касаційному порядку повністю або частково з закриттям провадження у справі або залишенням позову без розгляду у відповідній частині з підстав, передбачених статтями 255 та 257 ЦПК України. Порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19–22 цього Кодексу, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів касаційної скарги (частини перша та друга статті 414 ЦПК України).

Тлумачення норм частини третьої статті 400, частини другої статті 414 ЦПК України свідчить, що: суд касаційної інстанції перевіряє дотримання загальними судами правил юрисдикції незалежно від наявності відповідних доводів у касаційній скарзі; при встановленні порушення правил юрисдикції загальних судів суд касаційної інстанції закриває провадження у справі повністю або у відповідній частині позовних вимог.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, врахувавши, що у справі, яка переглядається, позовні вимоги прокурора, з урахуванням меж касаційного перегляду, про витребування земельної ділянки у ТОВ «Зарус-Інвест» та ТОВ «Агро-Еко-Граунд» на користь держави в особі ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області, скасування запису в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та Реєстрі прав власності на нерухоме майно про державну реєстрацію права власності ТОВ «Зарус-Інвест» на земельну ділянку, стягнення судового збору з ТОВ «Зарус-Інвест», за своїм суб'єктивним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, що виключає розгляд справи у зазначеній частині в порядку цивільного судочинства, зробив висновок, що судам слід було закрити провадження у справі в указаній частині.

Верховний Суд у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув по суті справу № 676/196/20 (провадження № 61-18836св21) за позовом заступника керівника Кам'янець-Подільської окружної прокуратури в інтересах держави до ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області, ОСОБА_3, ТОВ «Форк», ТОВ «Зарус-Інвест», ТОВ «Агро-Еко-Граунд», третя особа – ОСОБА_4, про визнання недійсним наказу та витребування земельної ділянки (постанова від 28 квітня 2022 року), та не закрив провадження у справі, тому Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку щодо застосування частин першої та другої статті 414 ЦПК України, викладеного у згаданій постанові Верховного Суду, та зазначив, що у разі встановлення судом, що позовні вимоги за своїм суб'єктивним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, суд закриває провадження у справі (повністю або частково), незалежно від доводів касаційної скарги. При цьому розгляд позовних вимог у порядку цивільного судочинства по суті є неможливим.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 676/7428/19 (провадження № 61-361сво22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111613898>.

7.2. Застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону частини четвертої статті 494 ЦПК України як правової підстави для закриття апеляційного провадження у зв'язку з неповним відновленням втраченого судового провадження не ґрунтується на положеннях цивільного процесуального законодавства та призведе до обмеження права заявника на доступ до правосуддя

12 червня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням.

Суди встановили, що ОСОБА_3 звернулася до апеляційного суду з апеляційною скаргою на рішення районного суду від 11 вересня 2003 року.

Ухвалою від 13 квітня 2021 року апеляційний суд витребував з районного суду матеріали справи № 2-7985/2003. На зазначену ухвалу суд першої інстанції повідомив, що матеріали справи знищено.

В подальшому ухвалою апеляційного суду направлено матеріали провадження до районного суду як суду першої інстанції для вирішення питання про відновлення втраченого судового провадження, після чого районний суд відкрив спрощене позовне провадження з повідомленням (викликом) учасників справи з відновлення втраченого судового провадження.

Ухвалою від 05 липня 2021 року районний суд відновив втрачене судове провадження у справі № 2-7985/2003 у частині судового рішення від 11 вересня 2003 року, яким закінчено розгляд справи.

Ухвалою від 14 липня 2021 року апеляційний суд задовольнив клопотання ОСОБА_3 про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення районного суду від 11 вересня 2003 року, поновив строк на апеляційне оскарження та відкрив апеляційне провадження у справі.

Розпорядженням Голови Верховного Суду від 25 березня 2022 року № 14/0/9-22 «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (окремі суди Сумської, Харківської областей)» змінено територіальну підсудність справ Харківського апеляційного суду Полтавському апеляційному суду.

Своєю ухвалою апеляційний суд закрити апеляційне провадження, оскільки наявність лише оригіналу рішення суду першої інстанції у справі унеможлиблює його перегляд в апеляційному порядку в межах доводів апеляційної скарги. При цьому суд апеляційної інстанції застосував до спірних процесуальних відносин за аналогією закону правила частини четвертої статті 494 ЦПК України.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду ухвалу апеляційного суду скасував, справу направив до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду з огляду на таке.

У статті 494 ЦПК України законодавець чітко окреслив послідовність розгляду питання відновлення втраченого судового провадження та процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами розгляду такої заяви.

Зокрема, у частині третій цієї статті визначено, що у разі недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення втраченого судового провадження суд відмовляє у відновленні втраченого судового провадження і роз'яснює

учасникам справи право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів. І вже потім, після набрання законної сили ухвалою суду, визначеною частиною третьою цієї статті, суд касаційної інстанції (за наявності для цього відповідних підстав) закриває касаційне провадження за касаційною скаргою у справі, провадження у якій втрачено.

Питання про закриття апеляційного провадження врегульоване ЦПК України, який визначає підстави та порядок закриття апеляційного провадження у справі.

Підстави для закриття апеляційного провадження визначені чітко та вичерпно у статті 362 ЦПК України. Перелік цих підстав не може бути розтлумачений розширено і так, щоб формулювати нові, не передбачені процесуальним законом підстави закриття апеляційного провадження.

Ненаділення суду апеляційної інстанції повноваженнями закривати апеляційне провадження, якщо втрачене судове провадження відновлено лише частково, є очевидним, оскільки це відповідає змісту та самому призначенню стадії апеляційного перегляду в цивільному процесі.

У статті 374 ЦПК України визначено вичерпний перелік повноважень суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги.

Апеляційний суд, будучи судом встановлення, дослідження та з'ясування питань про факти, може встановлювати обставини справи, приймати, досліджувати та надавати оцінку доказам.

Верховний Суд не наділений правом приймати та оцінювати докази, а тому є цілком логічним те, що законодавець передбачив у частині четвертій статті 494 ЦПК України виключно для суду касаційної інстанції право закрити касаційне провадження, якщо втрачене судове провадження судом не відновлено або відновлено не повністю.

Незазначення у ЦПК України повноважень для суду апеляційної інстанції на закриття апеляційного провадження у разі втрати судового провадження та неможливості його відновити повністю або в необхідній частині не є прогалиною у законодавстві, яка підлягає довільному усуненню.

З наведених підстав Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду дійшов переконання, що застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону частини четвертої статті 494 ЦПК України як правової підстави закриття апеляційного провадження є недопустимим, оскільки процесуальне законодавство не містить такої підстави для закриття апеляційного провадження, як неповне відновлення судового провадження, й зазначене не є прогалиною у законодавчому регулюванні, враховуючи відмінність у призначенні та повноваженнях суду апеляційної інстанції та суду касаційної інстанції.

У розумінні приписів статті 494 ЦПК України суд апеляційної інстанції за наслідками розгляду заяви про відновлення втраченого судового

провадження або у разі перегляду судового рішення суду першої інстанції, яким відмовлено у відновленні втраченого судового провадження чи відновлено його частково, зобов'язаний ухвалити відповідне судове рішення у межах своєї компетенції та повноважень, у переліку яких закриття апеляційного провадження не передбачено.

З огляду на викладене Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновків, викладених у постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 грудня 2020 року у справі № 435/4160/13-ц (провадження № 61-15459св19), від 14 лютого 2022 року у справі № 2-275/2010 (провадження № 61-13540св21), від 20 липня 2022 року у справі № 423/725/13 (провадження № 61-15590св21) та у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 липня 2020 року у справі № 2-1659/07 (провадження № 61-23248св19), щодо можливості закриття апеляційне провадження, якщо втрачене судове провадження відновлено не повністю, за аналогією до норми частини четвертої статті 494 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 2-7985/2003 (провадження № 61-9312сво22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111713427>.

7.3. Законодавець передбачив у межах процесуального представництва конструкцію «довіреність в електронній формі», яка видається відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), тому довіреність, видана із дотриманням зазначених правил, як електронний документ, не вимагає будь-якого засвідчення і є належним документом, що підтверджує повноваження представника у суді

21 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за заявою ОСОБА_1, яка підписана ОСОБА_2, заінтересована особа – відділ державної реєстрації актів цивільного стану міжрегіонального управління Міністерства юстиції, про встановлення факту народження дитини ОСОБА_3, місце народження – м. Сімферополь АР Крим. Мати – ОСОБА_4, батько – ОСОБА_1.

Ухвалою суду першої інстанції заяву представника заявника ОСОБА_1 – ОСОБА_2 повернуто з підстав, передбачених пунктом 1 частини четвертої статті 185 ЦПК України.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу представника ОСОБА_1 – ОСОБА_2 на ухвалу суду першої інстанції повернуто на підставі пункту 1 частини

п'ятої статті 357 ЦПК України, оскільки її підписано та подано особою, яка не підтвердила повноважень на її підписання.

Ухвалу апеляційного суду мотивовано тим, що апеляційна скарга підписана ОСОБА_2, який начебто діє в інтересах ОСОБА_1. До апеляційної скарги надано довіреність, яка не зареєстрована у передбаченому законом порядку, не містить підпису довірителя; згідно з частиною другою статті 62 ЦПК України довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою.

Постановою Верховного Суду ухвалу апеляційного суду скасовано, справу передано до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження з огляду на таке.

Заява про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, може бути подана батьками або одним з них, їхніми представниками, членами сім'ї, опікуном, піклувальником, особою, яка утримує та виховує дитину, або іншими законними представниками дитини до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника (абзац 1 частини першої статті 317 ЦПК України).

Представником у суді може бути адвокат або законний представник (частина перша статті 60 ЦПК України).

У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним підписом відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) (частина сьома статті 60 ЦПК України).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що процесуальним законом допускається подання апеляційної скарги представником (не адвокатом) в справі про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства (стаття 317 ЦПК України); законодавець передбачив в межах процесуального представництва конструкцію «довіреність в електронній формі», яка видається відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

З урахуванням викладеного Верховний Суд зазначив, що суд апеляційної інстанції не врахував, що до апеляційної скарги, поданої через підсистему Електронний суд, додано довіреність в електронній формі, тому зробив передчасний висновок про повернення апеляційної скарги.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 619/1908/23 (провадження № 61-8428св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111742048>.

7.4. Без отримання повного тексту рішення суду неможливо виконати вимоги ЦПК України щодо належного мотивування апеляційної скарги.

Оприлюднення судового рішення в ЄДРСР не скасовує обов'язку суду вчасно направляти його копії учасникам справи

14 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю «Самшит» (далі – ТОВ «Самшит») у справі за позовом ТОВ «Самшит» до ОСОБА_1, ОСОБА_2, державного реєстратора філії комунального підприємства (далі – КП) Мирнопільської сільської ради «Результат» у Київській області, третя особа – КП Мирнопільської сільської ради «Результат», про визнання незаконним і скасування рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень; скасування записів про право власності на 1/2 нерухомого майна за ОСОБА_1 і 1/2 нерухомого майна за ОСОБА_2.

Рішенням міськрайонного суду у задоволенні позову ТОВ «Самшит» відмовлено. Районний суд керувався тим, що обраний позивачем спосіб судового захисту є неефективним і не відновить його порушених прав.

Представник ТОВ «Самшит» 03 березня 2023 року подав до апеляційного суду апеляційну скаргу на рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 грудня 2022 року, в якій просив поновити строк на апеляційне оскарження судового рішення, скасувати рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 грудня 2022 року та ухвалити нове про задоволення позовних вимог в повному обсязі.

Апеляційна скарга містить клопотання про поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, яке мотивовано тим, що 19 грудня 2022 року суд першої інстанції оголосив вступну та резолютивну частини судового рішення, повний текст рішення суду йому не направляли, а в ЄДРСР рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 грудня 2022 року було надіслано судом 02 лютого 2023 року та оприлюднено 06 лютого 2023 року, тому вважав, що причини пропуску строку на апеляційне оскарження судового рішення є поважними.

Ухвалою апеляційного суду у відкритті апеляційного провадження відмовлено. Ухвалу суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що представник позивача був присутнім у судовому засіданні та знав про постановлення ухвали та ухвалення рішення міськрайонним судом. При цьому суд вказав, що у рішенні

міськрайонного суду від 19 грудня 2022 року (вступна та резолютивна частини) зазначено, що повне рішення буде складено 28 грудня 2022 року.

Також суд апеляційної інстанції зазначив, що в січні 2023 року представник ТОВ «Самшит» подав апеляційну скаргу на ухвалу суду, при цьому знав і про ухвалене рішення суду. Проте на рішення суду позивач подав апеляційну скаргу тільки в березні 2023 року. Із заявою про видачу рішення представник позивача до суду не звертався. Доводи клопотання про поновлення строку про те, що повний текст судового рішення було надіслано судом до ЄДРСР тільки 02 лютого 2023 року, не є поважною причиною для поновлення такого строку.

Постановою Верховного Суду ухвалу апеляційного суду скасовано, справу передано для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження з огляду на таке.

Суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли цим Кодексом встановлено неможливість такого поновлення (частина перша статті 127 ЦПК України).

Учасникам справи, які не були присутні в судовому засіданні, або якщо судові рішення було ухвалено поза межами судового засідання чи без повідомлення (виклику) учасників справи, копія судового рішення надсилається протягом двох днів з дня його складення у повному обсязі в електронній формі у порядку, визначеному законом, – у випадку наявності у особи офіційної електронної адреси, або рекомендованим листом з повідомленням про вручення – якщо така адреса відсутня (частина п'ята статті 272 ЦПК України).

За змістом частини одинадцятої статті 272 ЦПК України судові рішення надсилаються в паперовій формі рекомендованим листом з повідомленням про вручення. Днем вручення судового рішення є: 1) день вручення судового рішення під розписку; 2) день отримання судом повідомлення про доставлення копії судового рішення на офіційну електронну адресу особи.

Проте апеляційний суд не звернув уваги на те, що 19 грудня 2022 року суд першої інстанції оголосив вступну та резолютивну частини судового рішення, повний текст рішення суду позивачу не направлявся, а в ЄДРСР рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 грудня 2022 року було надіслано судом 02 лютого 2023 року та оприлюднено 06 лютого 2023 року. При цьому суд першої інстанції не зазначив в рішенні суду дати складення повного тексту судового рішення, що має істотне значення для врахування апеляційним судом при відкритті апеляційного провадження та реалізації позивачем права на доступ до правосуддя.

Без отримання повного тексту рішення суду неможливо виконати вимоги ЦПК України щодо належного мотивування апеляційної скарги.

Визнаючи неповажними причини пропуску строку на апеляційне оскарження, зазначені заявником, апеляційний суд не врахував, що особа має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження рішення суду, якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів із дня вручення їй відповідного рішення суду; не звернув уваги на те, що суд першої інстанції не виконав вимог статті 272 ЦПК України щодо вручення судового рішення, не спростував доводи позивача, що копії рішення суду першої інстанції на адреси сторін не направлялися та не були вручені, не надав оцінки тому, що оприлюднення в ЄДРСР тексту судового рішення не замінює функцію суду щодо вручення судового рішення.

Вичерпний перелік випадків, які підтверджують дату вручення судового рішення, наведений у частині шостій статті 272 ЦПК України, і в цьому переліку день оприлюднення судового рішення в ЄДРСР не прирівняно до дня вручення судового рішення. Можливість дізнатися про ухвалене судом першої інстанції рішення з ЄДРСР є лише правом заявника. При цьому оприлюднення судового рішення в ЄДРСР не скасовує обов'язку суду вчасно направляти копію судового рішення учасникам справи.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі № 308/10650/19 (провадження № 61-5270св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111613905>

8. Справи щодо визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу

8.1. Встановлення та урахування обставин виконання сторонами рішення міжнародного комерційного арбітражу, у тому числі на підставі положень статті 601 ЦК України чи частини третьої статті 203 ГК України, не є зміною такого рішення, а є процесуальним обов'язком суду, який вирішує питання про наявність правових підстав для примусового виконання відповідного рішення міжнародного комерційного арбітражу (частина третя статті 479 ЦПК України). Вирішення питання про припинення зобов'язання боржника, підтвердженого рішенням міжнародного комерційного арбітражу, не виходить за межі розгляду заяви про надання дозволу на виконання такого рішення з огляду на те, що присуджені до стягнення суми є зустрічними і безспірними, а сторони погодилися із таким рішенням міжнародного комерційного арбітражного суду

15 червня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду як суд апеляційної інстанції розглянув у відкритому судовому засіданні справу за заявою NOVARGI INDUSTRIES SOCIEDAD LIMITADA (далі – NOVARGI INDUSTRIES S.L., компанія) про визнання

та надання дозволу на виконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (далі – МКАС при ТПП України) від 12 жовтня 2021 року у справі № 307/2020 за позовом акціонерного товариства «Укргазвидобування» (далі – АТ «Укргазвидобування») до NOVARGI INDUSTRIES S.L. про стягнення коштів та за зустрічним позовом NOVARGI INDUSTRIES S.L. до АТ «Укргазвидобування» про стягнення коштів, за апеляційною скаргою АТ «Укргазвидобування».

Суди встановили, що рішенням МКАС при ТПП України від 12 жовтня 2021 року у справі № 307/2020 первісний позов АТ «Укргазвидобування» до NOVARGI INDUSTRIES S.L. задоволено частково, стягнуто з відповідача на користь позивача кошти, у задоволенні решти вимог первісного позову відмовлено. Провадження у справі в частині стягнення з відповідача збитків, за заявою позивача, припинено.

Зустрічний позов задоволено частково, стягнуто з АТ «Укргазвидобування» на користь NOVARGI INDUSTRIES S.L. кошти, у задоволенні решти вимог зустрічного позову відмовлено.

Компанія NOVARGI INDUSTRIES S.L. звернулась до апеляційного суду як суду першої інстанції із заявою, в якій просила визнати та надати дозвіл на виконання відповідного рішення МКАС при ТПП України щодо задоволення зустрічного позову стосовно стягнення з АТ «Укргазвидобування» на користь компанії коштів та видати виконавчий лист на виконання рішення. Водночас АТ «Укргазвидобування» заперечувало проти цього, вказувало, що його зобов'язання перед заявником припинені в силу їх зарахування із зустрічними однорідними вимогами на підставі заяви товариства про зарахування зустрічних однорідних вимог.

Апеляційний суд як суд першої інстанції заяву компанії задовольнив, обґрунтувавши своє рішення тим, що відсутні правові підстави для відмови у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення МКАС при ТПП України.

Міжнародний комерційний арбітраж не вирішував питання про зарахування зустрічних вимог, а при розгляді заяви про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу суд не надає оцінки правовим підставам та предмету (зокрема однорідності) заявлених позовних вимог.

Верховний Суд як суд апеляційної інстанції скасував ухвалу суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні заяви, з огляду на таке.

Встановлено, що відповідне рішення МКАС при ТПП України винесено щодо спору, передбаченого арбітражною угодою, яка укладена в письмовій формі у вигляді арбітражного застереження, викладеного у пункті 10.2 розділу Х «Вирішення спорів» договору поставки від 03 вересня 2018 року, та є дійсною. Сторони у справі не мають зауважень щодо їх належного

повідомлення про призначення арбітрів та арбітражний розгляд, склад міжнародного комерційного арбітражу, арбітражної процедури. Рішення стало обов'язковим для сторін, не було скасовано та його виконання не було зупинено судом.

Заява АТ «Укргазвидобування» від 09 грудня 2022 року про зарахування зустрічних однорідних вимог за своєю правовою природою є одностороннім правочином, направленим на припинення взаємних грошових зобов'язань сторін у справі.

Встановлення та урахування обставин виконання сторонами рішення міжнародного комерційного арбітражу, у тому числі на підставі положень статті 601 ЦК України чи частини третьої статті 203 ГК України, не є зміною такого рішення, а є процесуальним обов'язком суду, який вирішує питання про наявність правових підстав для примусового виконання відповідного рішення міжнародного комерційного арбітражу (частина третя статті 479 ЦПК України). Вирішення питання про припинення зобов'язання АТ «Укргазвидобування», підтвердженого рішенням МКАС при ТПП України від 12 жовтня 2021 року у справі № 307/2020, не виходить за межі розгляду заяви про надання дозволу на виконання такого рішення з огляду на те, що присуджені до стягнення суми, є зустрічними і безспірними, а сторони погодилися із таким рішенням міжнародного комерційного арбітражного суду.

Зараховані вимоги відповідають умовам зустрічного зарахування на підставі положень статті 601 ЦК України, частини третьої статті 203 ГК України, оскільки є зустрічними (кредитор за одним зобов'язанням є боржником за іншим, а боржник за першим зобов'язанням є кредитором за другим), однорідними (стосуються стягнення грошових коштів, виникли на підставі одного договору та підтверджені одним арбітражним рішенням), безспірними (встановлені рішенням міжнародного комерційного арбітражу, з яким погодилися сторони) та такими, строк виконання яких настав (сторони погодилися із ухваленим рішенням міжнародного комерційного арбітражу та звернулися із заявами про надання дозволу на його виконання).

При дотриманні умов, передбачених статтею 601 ЦК України, та відсутності заборон, передбачених статтею 602 ЦК України, незгода однієї сторони із зарахуванням зустрічних однорідних вимог, проведеним за заявою іншої сторони зобов'язання, не є достатньою підставою для визнання одностороннього правочину із зарахування недейсним.

Відповідно до частини третьої статті 479 ЦПК України якщо рішення міжнародного комерційного арбітражу вже виконувалося раніше, суд визначає, в якій частині або з якого часу воно підлягає виконанню.

Ураховавши, що рішенням МКАС при ТПП України встановлено обов'язок компанії NOVARGI INDUSTRIES S.L. перед АТ «Укргазвидобування» щодо сплати коштів, а також обов'язок АТ «Укргазвидобування» перед NOVARGI INDUSTRIES

S.L. щодо погашення боргу, але зарахування зустрічних однорідних вимог міжнародним комерційним арбітражем не проведено, зазначене рішення не оспорено сторонами та є обов'язковим для них, при цьому АТ «Укргазвидобування» виконало своє зобов'язання шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог до компанії NOVARGI INDUSTRIES S.L., Верховний Суд зробив висновок про відсутність правових підстав для примусового виконання рішення у зазначеній справі, зокрема в частині стягнення з АТ «Укргазвидобування» на користь NOVARGI INDUSTRIES S.L. грошових коштів.

Також Верховний Суд вказав, що зарахування зустрічних грошових вимог є реалізацією справедливого балансу між інтересами сторін спору, які мають підтверджені арбітражним рішенням зобов'язання зі сплати на користь одне одного грошових коштів, та становитиме розумне співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення. Відмова у задоволенні заяви компанії щодо надання дозволу на виконання рішення МКАС при ТПП України з урахуванням встановлених судом обставин виконання компанією свого грошового зобов'язання перед АТ «Укргазвидобування», яке виникло на підставі арбітражного рішення, не шкодить суті права на доступ до суду та є пропорційною означеній меті (фактичне виконання рішення МКАС при ТПП України від 12 жовтня 2021 року у справі № 307/2020).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 червня 2023 року у справі № 824/144/22 (провадження № 61-2716ав23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111613911>

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за червень 2023 року / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС, канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспеник. Київ, 2023. – с. 50

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua